

ANDREI OPAIȚ, *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th Centuries AD)*, Oxford, 2004, 180 p. + 61 planșe.

În contextul reorganizării administrative a Imperiului Roman, la sfârșitul secolului al III-lea, în vremea împăratului Dioclețian (284-305), teritoriul dobrogean, constituit într-o provincie separată, *Scythia Minor* (din 284 cu capitala la Tomis), dobândește o poziție privilegiată datorită rolului său strategic important la Dunărea de Jos. Mutarea centrului de greutate a Imperiului Roman spre est, în vremea lui Constantin cel Mare (306/324-337), a accentuat acest statut al Scythiei. În această importantă zonă de contact cu populațiile barbare, care încep să devină amenințătoare începând cu a doua jumătate a secolului al III-lea d.Hr., provincia Scythia a reușit să-și definitiveze o bază economică puternică, reflectată în special, printr-un comerț activ cu alte zone precum: Asia Mică, nordul Africii, zona pontică sau chiar Peninsula Iberică.

În acest cadru, cartea lui Andrei Opaț vine să probeze evoluția economică a teritoriului dobrogean, prin prisma numeroaselor descoperiri ceramice efectuate aici. Cum însuși domnia sa mărtuiește, această monografie „încearcă să umple un gol în cercetarea arheologică românească”, deoarece până acum studiul ceramicii s-a axat mai mult pe considerente de formă sau decorație și mai puțin pe reconstituirea istoriei economice reflectată de aceasta. În condițiile în care istoriografia zilelor noastre se apleacă tot mai mult spre cercetarea istoriei economice, sociale și chiar ideologice, consider că această lucrare poate prezenta un interes deosebit în cadrul demersurilor întreprinse de cercetători pentru reflectarea cu acuratețe, a modului de organizare și de funcționare a societății antice.

Lucrarea de față, născută în limba engleză, reia în discuție o serie de tipologii ceramice, autohtone sau importate, întâlnite pe teritoriul dobrogean, pe care autorul le-a mai analizat într-o lucrare mai veche: *Aspecte ale vieții economice din Provincia Scythia (secolele IV-VI p.Ch)*. *Producția ceramicii locale și de import*, apărută în seria *Bibliotheca Thracologica*, nr. XVI, la București, în 1996. Însă, așa cum afirmă în prefața lucrării în discuție, autorul nu face doar o simplă traducere din română, ci o reactualizare a problematicei. Apărută în condiții grafice

excelente, versiunea engleză se bucură, de asemenea, de o bogată ilustrație adiacentă textului, dar și de o bibliografie mai consistentă.

Structura lucrării diferă foarte puțin între cele două ediții. În general, aceasta cuprinde două părți, în prima fiind analizată în detaliu tipologia vaselor, iar în cea de-a doua-implicațiile economice ale descoperirilor ceramice. Totuși, în această ediție, autorul a renunțat la o serie de detalii precum cele privind producția de ceramică (vezi Capitolul II A.1996), adăugând în schimb rezultate ale celor mai recente descoperiri, precum și noi tipologii funcționale.

De altfel, clasificarea propusă de Andrei Opaț are în vedere principiul funcționalității. Vasele sunt împărțite și clasificate în conformitate cu utilitatea lor (ținându-se cont și de aria geografică de proveniență) în tipuri ceramice, care la rândul lor pot conține sub-tipuri și variante. Pentru fiecare din aceste categorii autorul realizează o scurtă descriere a modului de fabricație, a dimensiunilor și a caracteristicilor morfologice.

Tipurile ceramice poartă numele celor ce s-au îngrijit de clasificarea lor și sunt urmărite gradual, în evoluția lor de-a lungul secolelor.

Dificultățile apar totuși atunci când aceste produse ceramice (referindu-ne aici la cele de import) trebuie relaționate cu atelierele de proveniență. Deoarece acest lucru este de cele mai multe ori imposibil, autorul le-a clasificat după spații geografice de producție precum: cel Pontic, cel Egeean, cel Levantin sau cel Cretan, facilitând totodată o mai bună înțelegere a principalelor rute comerciale ce legau provincia Scythia de restul Imperiului (Capitolele III, IV și V).

Așa cum am mai spus, primul capitol, care este de altfel și cel mai consistent, este destinat analizei tipurilor ceramice, clasificate după funcționalitate în: recipiente de conservare (în care, spre deosebire de ediția din 1996 sunt incluse alături de oale sau *dolia* și amforele), vesela de bucătărie (oale, cratițe, tigăi, capace), vesela de băut - numită și *vasa potatoria* (căni, carafe, urcioare, pallare, cupe, cești), vesela pentru depozitarea uleiului, vesela de masă (castroane, boluri, străchini, farfurii), vase amestecate

(în cadrul cărora sunt prezentate noi tipuri de vase precum *tirina*, vasele miniaturale sau strecurătoare) și vase folosite în oficierea cultului religios. Multe dintre aceste categorii de vase nu apar discutate în ediția românească din 1996, ci sunt rezultatul unor descoperiri ulterioare, valorificate abia acum.

În cadrul acestei clasificări, un spațiu foarte însemnat este destinat diferitelor tipuri de amfore considerate drept indicatori importanți ai orientărilor comerciale ale unei epoci. Noul adusă de versiunea din 2004 față de cea precedentă, este mai buna clasificare a amforelor. Spre exemplu, pentru tipul *Carthage LR Amphora 1*, frecvent întâlnit în siturile arheologice dobrogene, sunt propuse două variante, una a lui Pieri (1998) cu trei sub-tipuri și alta a autorului cu șase subtipuri (notate A-F) și numeroase variante.

Pentru celelalte amfore de import sunt păstrate ariile geografice, cu precizarea că, în cadrul clasei amforelor orientale (1996) autorul disociază mai multe regiuni: egeeană, levantină sau cretană. Tot acum apar noi clasificări la amforele existente, precum și rectificări tipologice. Spre exemplu, o variantă târzie a amforei egeene de tip *Robinson M 273 / Opaț C III-1* a fost identificată acum ca aparținând tipului *Cnidian*. O altă amforă de tipul *Opaț E IV / Bötger II-2*, care în 1996 era clasificată ca având origine necunoscută, a fost identificată, pe baza unor descoperiri recente efectuate la Topraichioi și Troemis, ca având corespondențe tocmai în spațiul libez.

Astfel, autorul mai identifică noi tipuri de amfore precum și subtipuri ale celor existente, renunțând în același timp la prezentarea altora, ce fuseseră deja discutate în 1996 (tipul *Zemer 53* sau *Keay LXVII*). În cazul amforelor de origine pontică, nord-africană sau iberică, structura tipologică rămâne aceeași, adăugându-se puține tipuri noi, scoase la lumină relativ recent. (tip *Tezğör and Telican I / Opaț F VI* – de origine pontică, sau tip *Beltran 70 / Bötger IV-2* – de origine iberică). În ceea ce privește amforele de origine necunoscută, autorul adaugă doar tipul *Hayes 1992*, descoperit la Tomis, avansând ipoteza unei origini sud-dunărene (probabil de la Odessos).

După amfore, autorul își îndreaptă atenția spre vesela de bucătărie, foarte numeroasă și variată dar în același timp, puțin cercetată datorită dificultăților legate de datare, dar și din cauza faptului că, având în majoritate, o origine locală, nu prezintă interes pentru identificarea ruinelor comerciale. Sunt propuse noi modele de clasificare și apar și aici o serie de sub-tipuri, mai ales în ceea ce privește oalele și cratițele.

În analiza veselei de băut, nu se aduc multe lucruri noi față de ediția românească, ci, dimpotrivă, caută să nuanțeze tipologiile existente, prin simplificarea lor (în special în cazul urcioarelor). Apare tot acum, ca și clasă distinctă, și vesela pentru ulei, din care se evidențiază acele *lekythoi*, cu corpul bombat și gâtul subțire, de influență elenistică.

În cadrul veselei pentru servitul mesei, mai bine studiată poate și datorită conotațiilor sale artistice (Opaț, 1996, p. 126) autorul face o prezentare amănunțită,

ținând seama de zonele acestora de proveniență (pontică, micro-asiatică, nord-africană sau cnidiană) și identificând totodată, noi tipuri, în special pentru vesela de proveniență nord-africană, de altfel modest reprezentată în Scythia [tip *Hayes 56* (cca. 360-430d.Hr.), tip *Hayes 97* (cca. 470-550d.Hr.) sau *Atlante XXI 3-4* (550-600 d.Hr.)]. În încheierea prezentării tipologiei ceramice sunt introduse două clase funcționale noi - vasele amestecate și cele folosite în oficierea cultului religios - pe care însă, le-am amintit anterior.

A doua parte a lucrării (Capitolele II-V) este consacrată legăturilor comerciale ale Scythiei cu alte provincii ale imperiului reflectate în special în importurile de ceramică străină, descrise și clasificate anterior. Capitolul al II-lea ia în discuție modalitățile de producție a ceramicii romane în provincia Scythia, pornind de la modelul elaborat în 1982 de Peacock în lucrarea *Pottery in the Roman world: an ethnoarchaeological approach* și discutat de Andrei Opaț și în ediția din 1996. Peacock identifică astfel opt modalități de producție (producția gospodărească, industria gospodărească, atelierul individual, ateliere concentrate, producția manufacturieră, producția latifundiară, producția militară și producția de fabrică), fiecare având caracteristici proprii, cu avantajele și dezavantajele sale. În încheierea capitolului autorul face o serie de aprecieri generale și considerații asupra principalelor categorii de vase descrise în Capitolul I.

Capitolul al III-lea este consacrat centrelor de producție din Marea Neagră și Mediterana și relațiilor lor cu provincia Scythia, avându-se în vedere frecvența descoperirilor ceramice aparținând fiecărei arii geografice ce a întreținut relații comerciale cu zona dobrogeană. D dominația autoritară a centrelor est-mediteraneene (egeene) asupra pieței dobrogene este probată de numeroase și variate descoperiri ceramice (peste 12 tipuri de veseli), dar nici aportul centrelor pontice sau vest-mediteraneene (circa 30 de tipuri de amfore), nu este de neglijat, principalele materii importate fiind: viulul, uleiul de măsline sau produsele de pește.

Capitolul al IV-lea al lucrării tratează relațiile economice ale provinciei Scythia cu centrele ceramice din interiorul și exteriorul Imperiului, fiind subliniată importanța comerțului (considerat de Keith Hopkins ca fiind „*veriga vitală de legătură între producție și consum*”) în evoluția societății. Pe baza analizei descoperirilor ceramice se poate urmări fluxul comercial în Scythia secolelor IV-VI d.Hr., iar rezultatele, coroborate cu descoperirile numismatice, ne pot oferi o panoramă veridică a vieții economice înfloritoare, din această perioadă. Luând drept model descoperirile făcute la Topraichioi, autorul își probează afirmațiile și ru o serie de grafice atent întocmite.

Ultimul capitol este destinat concluziilor asupra naturii și tipurilor de relații comerciale existente în Scythia. Odată cu apariția, în 330, a Constantinopolului, echilibrul economic se deplasează spre provinciile orientale ale Imperiului, în cadrul cărora Scythia va juca un rol important prin practicarea unui comerț activ cu celelalte

regiuni. Sunt identificate astfel, trei tipuri de relații economice: *reciprocitate*, *redistribuție* (cel mai frecvent) și *marketing*, practicate atât cu centrele din Imperiu cât și cu cele din afara lui (zona nord-dunăreană) sub controlul sever al statului care își impunea politica vamală protecționistă.

În încheierea lucrării, autorul lasă problema deschisă, afirmând că nu se pot trage încă concluziile generale. Necesitatea unor noi studii ale ceramicii romane și a alcătuirii unor noi tipologii pentru fiecare sit arheologic

în parte se impune pentru îmbunătățirea tabloului vieții economice din provincia Scythia în perioada romanității târzii și începutul epocii bizantine. Chiar dacă nu toate problemele abordate au primit o rezolvare pe deplin mulțumitoare, volumul prezentat constituie o contribuție de substanță, realizată de un veritabil profesionist al domeniului, la clarificarea circulației și tipologiei ceramicii din secolele IV-VI.

SEVER-PETRU BOȚAN